

УДК 378:091.33:008

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ МЕТОДОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Л. Л. Бутенко

У статті схарактеризовано соціокультурні чинники методологізації сучасної університетської освіти в контексті загальних тенденцій глобалізації, інформатизації та стрімкого розвитку інформаційного простору, трансформації статусу знання, підвищення ролі експертних знань у суспільстві. Висвітлено особливості сучасного підходу до розгляду методології як вчення про організацію діяльності, основні ознаки методологізації освіти в контексті діяльнісної концепції професійної підготовки майбутніх фахівців. Схарактеризовано основні напрямки методологізації університетської освіти, форми та методи навчання майбутніх фахівців спеціальних засобів методологічного аналізу діяльності та мислення. Розкрито взаємозв'язок методологізації, фундаментації та технологізації університетської освіти як передумови забезпечення випереджального характеру професійної підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: університетська освіта, методологізація, методологізація університетської освіти, фундаментація, соціокультурні чинники.

Постановка проблеми. Сучасний соціокультурний простір вимагає переорієнтації навчально-виховного процесу на підготовку фахівців, здатних самостійно перетворювати монопредметні знання в міждисциплінарні комплекси, працювати із складноорганізованими та динамічними системами, що зумовлено нелінійністю, багатомірністю усіх сфер життєдіяльності суспільства. Відповідно актуалізується проблема методологізації освіти як передумови успішності модернізації професійної підготовки фахівців різного профілю згідно вимог світового освітнього простору.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Концептуальні засади методології як підґрунтя та сфери розвитку освіти представлено у роботах М. Алексєєва, О. Анисимова, С. Гончаренка, Л. Гур'є, О. Зінченка, В. Краєвського, М. Кубаєвського, О. Новикова, О. Попова,

А. Фурмана, Г. Щедровицького, П. Щедровицького та ін. Основні напрямки методологізації науки та освіти у наукових працях учасників Московського методологічного гуртку, фундатором якого є Г. Щедровицький, пов'язані із визначенням технологічності у різних практиках життя та діяльності, ролі методології в осмисленні різних сфер життєдіяльності людини та суспільства та побудови на цій основі конкурентоздатних та ефективних практик.

Теоретико-методичні засади методологізації професійної підготовки майбутнього вчителя розглядали В. Адольф, В. Кравцов, І. Степанова, О. Ходусов та ін., майбутніх інженерів – П. Аверичкин, Л. Гур'є, М. Романкова та ін. Однак, комплекс питань щодо концептуалізації та операціоналізації понять «методологізація університетської освіти», «методологізація професійної підготовки» з урахуванням сукупності соціокультурних чинників ще не здобув належного висвітлення у наукових розвідках.

Мета статті – розкрити сутнісні ознаки соціокультурних чинників методологізації сучасної університетської освіти, схарактеризувати основні напрямки методологізації університетської освіти, форми та методи навчання майбутніх фахівців спеціальних засобів методологічного аналізу діяльності та мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних підходів до визначення поняття «методологія» представлено у наукових розвідках А. Фурмана та М. Кубаєвського, які відзначають, що одні автори під методологією розуміють учення про методи пізнання і перетворення дійсності (П. Копнін, О. Спіркін), інші – практичне використання методів і прийомів пізнання і діяльності (О. Зиновьев, А. Фурман) і, відповідно, «у першому випадку методологію розуміють як науку, що узагальнює і систематизує знання про методи наукового пізнання, тобто як філософську теорію методів, у другому – як застосування теорії до вирішення практичних завдань чи проблем, себто як самостійну прикладну дисципліну, що цілеспрямовано відрефлексована від формальної логіки і гносеології» [6, с. 47].

А. Фурманом введено поняття «методологування», як «такого рівня відрефлексована методологічна робота, що уможлиблює реальне впровадження найрізноманітніших способів, форм і засобів людського практикування на будь-який предмет і може здійснюватися професійно, аматорськи чи примітивно, непрофесійно, неефективно» [6, с. 48]. Принципове значення такого підходу полягає в діяльнісному, практико-зорієнтованому контексті методологічних пошуків та методологічної

діяльності особистості. Зазначена позиція є логічним і продуктивним продовженням наукових пошуків філософів Московського методологічного гуртку (О. Зинов'єв, Г. Щедровицький та ін.). Методологування, на думку А. Фурмана, «є синтетичним способом рефлексивної мислєдїяльності, поєднуючи в одну систему різні способи мислення – філософське абстрагування, історичні й соціологічні пошукування, науково-дослідницьку діяльність, базовану на моделюванні об'єктів і продукуванні мисленнєвих сутностей, форм, образів» [6, с. 49]. Винятково важливого значення набуває утвердження методологування як «надскладної та багатопредметної професійної діяльності» [10, с. 6].

Саме розмежування методології як учення та методології як практики (О. Новиков, О. Попов, А. Фурман, Г. Щедровицький) дозволяє розглядати методологізацію університетської освіти як окремий феномен.

Проблемне поле методологізації освіти включає такі концепти, як методологічна рефлексія, методологічна позиція, методологічні знання й уміння, методологічна грамотність, методологічна культура, методологічна компетентність. У науковому обігу використовуються такі конструкти, як «методологізація мислення», «методологізація професійної свідомості», «методологізація змісту навчання».

Власне методологічне знання в дуже обмеженому форматі представлено у сучасних університетських підручниках. При цьому абсолютний акцент зроблено на питаннях методології наукового дослідження. Однак, методологічне знання як наскрізний компонент професійної підготовки майбутніх фахівців у системі університетської освіти на змістовному та технологічному рівнях майже не розглядається.

У контексті професійної підготовки майбутніх учителів В. Кравцов зауважує, що методологізація «може бути реалізована через соціокультурний принцип єдності і різноманіття змісту навчального процесу і через своєрідність форм його організації, що дає можливість перенести акцент з інформаційного навчання на методологічне, здійснити перехід від трансляції готового знання до формування творчого мислення» [5, с. 81]. Основою методологізації професійної підготовки визначено моделювання задачної структури педагогічної діяльності.

Слід повністю погодитися із думкою дослідників про те, що «потреба методологізації процесу професійної підготовки змінює

важливість філософської підготовки вчителя, яка вже неможлива тільки в межах навчальної дисципліни «Філософія» [8, с. 250]. Елементи філософського знання мають імпліцитно включатися в усі цикли професійної підготовки. Однак, суперечливий статус філософії серед нормативних гуманітарних дисциплін у ВНЗ створює надзвичайно серйозні перешкоди для вирішення нагальних завдань методологізації університетської освіти.

З урахуванням особливостей пізнавальної діяльності у процесі професійної підготовки А. Архангельський та М. Архангельська відзначають, що методологізація освіти передбачає: «а) демонстрацію студентам того, як здобувається наукове знання, які методи при цьому використовуються...; б) формування в студентів умінь самостійного отримання невідомого раніше знання, що ґрунтуються на розумінні змістовних та процесуальних особливостей наукового пізнання; в) включення в зміст навчання таких конструктів філософії та методології науки, як «принципи наукового пізнання», «теоретичний та емпіричний рівні пізнання та ін.» [1, с. 157].

Основними принципами методологізації університетської освіти слід визнати такі: принцип випереджального навчання, принцип діяльнісного опосередковування методологічних знань та умінь, принцип рефлексивного аналізу, міждисциплінарності та трансдисциплінарності, професійно-прикладної спрямованості, неперервності та наступності, єдності індивідуалізації та диференціації, рекурсивності.

Таким чином, на нашу думку, методологізація університетської освіти пов'язана із орієнтацією змісту та операціональних складників навчального процесу на методологію діяльності як систему науково-пізнавальних евристик, процедурних правил, принципів та прийомів, що складають підґрунтя професійної діяльності фахівця.

Процес методологізації університетської освіти має враховувати такі соціокультурні чинники: глобалізація усіх сфер життєдіяльності суспільства, інформатизація та стрімкий розвиток інформаційного простору, трансформація статусу знання та підвищення ролі експертних знань у суспільстві.

Глобалізація як соціокультурний чинник методологізації університетської освіти. Сучасний світ характеризується поширенням транснаціональних економічних, політичних, культурних зв'язків, глобальних інформаційних технологій і дослідних мереж, інтенсивною взаємодією у світовому розподілі праці, що зумовлює суперечливі

процеси гомогенізації та гетерогенізації культурних просторів, підготовку до життя у «глобальному помешканні» і водночас збереження національної ідентичності, поєднання традиційної культури і модернізму [4, с. 137]. Для університетської освіти глобалізація пов'язана із можливостями забезпечення умов для академічної мобільності, взаємообміну досягненнями науки та практики, ґрунтовних компаративістських аналітичних досліджень у галузі освіти, створенням інтернаціональних дослідницьких колективів та ін. Відтак, виклики глобалізації зумовлюють необхідність випереджальної освіти, забезпечення конкурентоспроможності випускників вітчизняних вишів на світовому ринку праці.

Інформатизація та стрімкий розвиток інформаційного простору. Інформаційно-комунікаційні технології модернізують усі галузі життєдіяльності суспільства, створюють його якісно нову інфраструктуру. Інформація й теоретичне знання стають стратегічними ресурсами постіндустріального інформаційного суспільства (Д. Белл, М. Кастельс). Разом з тим стрімкий розвиток інформаційного простору породжує численні проблеми. Абсолютно показовою є думка С. Гончаренка, який зауважував, що «сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах» [3, с. 3].

У контексті дослідження проблем неперервної освіти С. Вершловський відзначає, що принциповим наслідком науково-технічної революції 60-70-х рр. ХХ ст. є прискорений процес морального та фактичного знецінювання знань та вмінь фахівців [2, с. 349]. У зв'язку із цим особливою актуальністю набуває думка французького соціолога П. Берто, який порівнював процес девальвації раніше набутих знань з процесом втрати радіоактивним елементом половини своєї маси. Відповідно, П. Берто була запропонована позиція «періоду напіврозпаду компетентності», що позначає тривалість часу (з моменту закінчення університету), коли внаслідок появи нової наукової та технічної інформації компетентність фахівців знижується на 50%. Показовими є результати соціологічних досліджень, наведені С. Вершловським: «девальвація половини знань відбувалася у ХVІІІ ст. протягом життя 12 поколінь, тобто протягом життя одного покоління застарівало приблизно 10% знань, набутих у юнацтві. У середині ХХ ст. знання застарівають наполовину через 5–6 років або знецінюються на 97% у процесі виробничого життя випускника університету [2, с. 349].

За даними американських економістів щорічно оновлюються 5% теоретичних та 20% практичних знань, які мають фахівці різних спеціальностей [2, с. 349]. Саме тому принциповою ознакою сучасної університетської освіти має бути відмова від формату накопичення знання та опори на їх усталену номенклатуру, використання «вчорашнього знання» для вирішення проблем сьогодення та майбутнього. Абсолютної підтримки заслуговує позиція О. Князевої, яка відзначає, що «універсалізм особистості полягає сьогодні не в обов'язі відомостей, що утримуються в пам'яті, та не у масиві знань із різних дисциплінарних галузей, а в оволодінні загальною системою орієнтації в океані інформації, у створенні жорстких особистісних фільтрів – чітких способів відбору цінної інформації, а також у формуванні вмінь постійно поповнювати та добудовувати свою особистісну систему знань» [7, с. 370].

Трансформація статусу знання у суспільстві. В постіндустріальному суспільстві, у «суспільстві знання» (Д. Белл) поруч із стратегіями «знання для пояснення» та «знання для розуміння» утверджується стратегія «знання для освоєння», що принципово змінює вектор професійної підготовки майбутніх фахівців у бік набуття саме методологічного знання як підґрунтя для синтезу, продукування нового знання в умовах невизначеності та мінливості простору професійної діяльності, формування методологічного способу мислення та комунікації (А. Фурман). Ускладнення технологічних засад виробництва, гуманітарних сфер суспільства зумовлює потребу в полідисциплінарних, міждисциплінарних та трансдисциплінарних комплексах знання, що, відповідно, актуалізує необхідність формування методологічного знання як надпредметного, метатеоретичного, поліфункційного. За таких умов методологічне знання виконує інструментальну, прогностичну, регулятивну, конструктивну функції.

Підвищення ролі експертних знань у суспільстві. Інноваційний характер перетворень в усіх сферах життєдіяльності зумовлює особливу увагу до експертизи усіх видів інновацій, що має не лише теоретичне, а й економічне значення (О. Анисимов). Відповідно формування експертно-аналітичного мислення майбутніх фахівців необхідно розглядати як обов'язковий складник сучасної університетської освіти. Функціями такої експертизи є не тільки оцінка новацій, а насамперед її дооформлення, забезпечення рівня трансляції у реальні сектори економіки та соціальної сфери суспільства. Експертне мислення вимагає таких специфічних ознак, як системність, прогностичність,

незалежність судження, критичність тощо. Особливого значення експертні знання сучасних фахівців набувають у зв'язку із розвитком інформаційного простору, який завдяки Інтернет транслює надлишковий масив інформації, рівень адекватності, науковості якої потребує вираженої експертної оцінки. Відповідно, експертне знання як спеціалізоване професійне знання вимагає ґрунтовного методологічного оснащення, відповідних форм інституціонального оформлення.

Нагальною потребою сучасного етапу розвитку університетської освіти виступає *реалізація діяльнісної концепції професійної підготовки фахівців* (В. Давидов, С. Рубінштейн, В. Шадріков та ін.). Метафорична ілюстрація необхідності діяльнісного контексту освіти достатньо показова: «Ми пропонуємо гарячий суп і заповзято розповідаємо про історичні факти щодо його виникнення. А суп починає холонути... Ми наводимо яскраві відомості про користь його інгредієнтів та їх корисність для розвитку людини. А суп продовжує холонути... Ми відзначаємо найцікавішу інформацію про те, з якими іншими стравами може поєднуватися цей суп. А суп вже охолонув. А тепер ми пропонуємо його з'їсти. Що? Забули дати ложку? Але ж це така технічна деталь порівняно із нашою прекрасною стравою». Або інші відомі метафори: «спочатку навчимо плавати, а потім наллємо у басейн воду» і т.д. У реальному навчальному процесі викладач пропонує відповіді на питання, які йому ніхто не ставив!!! Таким чином, справжня освіта не можлива поза культурою питань, навичок проблематизації та визначення протиріч, усвідомлення меж свого знання та сфери незнання, формування вмінь та навичок моделювання, проектування, конструювання, в тому числі процесів власної мислєдіяльності, співпраці у різновікових та полідисциплінарних творчих колективах.

Принципові ідеї щодо успішності процесу методологізації університетської освіти: відмова від розуміння методології виключно як надбудови над теоретичними засадами предметного знання, прийняття методології як сфери практичної діяльності, спрямованої на створення технологій трансформації, виробництва нового знання та інноваційних ідей з урахуванням специфіки методологічного мислення; побудова досліджуваного процесу як єдності двох векторів: «робота зверху» як концептуальні теоретичні пошуки наукової спільноти та «робота знизу» як безпосередня співучасть студентів як повноправних суб'єктів освітнього простору щодо визнання нагальної необхідності формування методологічного мислення в контексті забезпечення власної конкурентоспроможності у навчальній діяльності, на ринку праці і т.п.

Основними напрямками методологізації університетської освіти, на нашу думку, необхідно визнати методологізацію змісту освіти та її технологічного забезпечення. Методологізація змісту освіти (М. Алексєєв, П. Щедровицький та ін.) передбачає вихід за рамкові принципи формування змісту навчальних дисциплін, орієнтацію на міждисциплінарні та трансдисциплінарні засади розвитку наукового знання, індивідуальні запити особистості. Основа методологізації форм та методів підготовки майбутніх фахівців – це навчання технологіям, методам роботи із мисленням, формування готовності до самоосвіти, культури самоосвітньої діяльності на засадах аутопоезису (У. Матурана, Ф. Варела). Знання має стати засобом вирішення конкретних ситуацій та підґрунтям для продукування нового знання.

Процес методологізації університетської освіти безпосередньо пов'язаний із її фундаменталізацією (С. Гончаренко, Ф. Майор, О. Субетто, А. Суханов та ін.). На думку О. Субетто, фундаменталізація освіти включає такі смислові характеристики: процес формування «фундаментально-знанієвого» каркасу особистості в процесі освіти; процес системологізації освітнього процесу на базі систематизації та системологізації знань; процес взаємного проникнення фундаментальних природничо-наукових та гуманітарних знань, механізми відтворення фундаментальних засад культури, моралі та цінностей та ін. [9, с. 130]. Фундаменталізм знання пов'язаний із універсальністю системи знань, їхньої спрямованості на сприйняття світу як цілого, інтегральністю, рефлексивністю [9, с. 131].

Висновки. Таким чином, в умовах глобалізації, надшвидкого розвитку інформаційного простору, підвищення когнітивної складності усіх сфер життєдіяльності людини зростає цінність пізнавальних процесів, що призводять до синтезу, продукування нового знання, а також цінність методологічної оснащеності професійної діяльності. Принципового значення набуває взаємозв'язок та взаємодоповнюваність (комплементарність) предметного та надпредметного знання, використання універсальних механізмів методологічної рефлексії, технологій науково-педагогічної творчості (наприклад, технологій проблематизації, концептуалізації понять, візуалізації навчальної та наукової інформації тощо).

Перспективи подальших досліджень пов'язані із розробкою структурно-функціональної моделі методологізації університетської освіти.

Література

1. Архангельская М. «Методологизация» как элемент профессионального образования / М. Архангельская, А. Архангельский, М. Коротяева // Высшее образование в России. – 2006. – № 9. – С. 156 – 157.
2. Вершловский С. Г. От образования взрослых к непрерывному образованию / С. Г. Вершловский // Непрерывное образование как социальный факт : моногр. / сост. Н. А. Лобанов, Е. Куля и М. Пэнковска ; под науч. ред. Н. А. Лобанова, В. Н. Скворцова ; ЛГУ им. А. С. Пушкина, НИИ соц.-экон. и пед. пробл. непрерыв. образования. – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2011. – С. 349 – 395.
3. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу / С. У. Гончаренко // Педагогічна газета. – 2004. – № 12 (125). – С. 3.
4. Энциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кравцов В. О. Формування методологічної культури майбутнього вчителя у процесі розв'язання педагогічних задач / В. О. Кравцов // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / ред. кол. В. В. Радул та ін. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 140. – С. 79 – 82.
6. Кубаєвський М. Методологування як засіб розуміння смислу / Микола Кубаєвський, Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 47 – 57.
7. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с.
8. Степанова И. Ю. Профессиональная подготовка учителя в условиях становления постиндустриального общества : монография / И. Ю. Степанова, В. А. Адольф. – Красноярск : КПУ им. В. П. Астафьева, 2009. – 520 с.
9. Субетто А. И. Теория фундаментализации образования и универсальные компетенции (ноосферная парадигма универсализма) : научная монографическая трилогия / А.И.Субетто. – СПб. : Астерион, 2010. – 556 с.
10. Фурман А. Рівні та критерії методологування у професійному здійсненні науково-дослідної діяльності // Вітакультурний млин: Методологічний альманах. – 2005. – Модуль 1. – С. 5 – 13.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ МЕТОДОЛОГИЗАЦИИ
СОВРЕМЕННОГО УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Л. Л. Бутенко

В статье охарактеризованы социокультурные факторы методологизации современного университетского образования в контексте общих тенденций глобализации, информатизации и стремительного развития информационного пространства, трансформации статуса знания, повышения

роли экспертных знаний в обществе. Отражены особенности современного подхода к рассмотрению методологии как учения об организации деятельности, основные признаки методологизации образования в контексте деятельностной концепции профессиональной подготовки будущих специалистов. Охарактеризованы основные направления методологизации университетского образования, формы и методы обучения будущих специалистов специальным средствам методологического анализа деятельности и мышления. Раскрыта взаимосвязь методологизации, фундаментализации и технологизации университетского образования как предпосылки обеспечения опережающего характера профессиональной подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: университетское образование, методологизация, методологизация университетского образования, фундаментализация, социокультурные факторы.

SOCIAL AND CULTURAL FACTORS OF METHODOLOGIZATION
OF THE MODERN UNIVERSITY EDUCATION

L. L. Butenko

This article covers social and cultural factors of methodologization of modern university education in the context of the general tendencies of globalisation, information of formation of education, transformation of the status of knowledge, increase of a role of expert knowledge in society. Features of the modern approach to methodology consideration as doctrines about the activity organisations, the basic signs methodologization of education in the context activity concepts of vocational training of the future experts are reflected. The basic directions of methodologization of university education, forms and methods of training of the future experts to special means of the methodological analysis of activity and thinking are characterised. The interrelation of methodologization, fundamentalization and technologization of university education as preconditions of maintenance of advancing character of vocational training of the future experts are opened.

Keywords: University education, methodologization, methodologization of university education, fundamentalization, social-cultural factors.

Бутенко Людмила Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ, Україна). E-mail: llbutenko@gmail.com

Butenko Ludmila Leonidivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Government Entity «Luhansk national Taras Shevchenko university» (Starobilsk, Ukraine). E-mail: llbutenko@gmail.com